

УДК 343.14

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2023.26>*Д. Ю. Гаркот**аспірантка кафедри кримінального процесу**Національного університету «Одеська юридична академія»**orcid.org/0009-0003-8484-439X*

СУТНІСТЬ ПОКАЗАНЬ З ЧУЖИХ СЛІВ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Актуальність теми статті зумовлена тим, що в переважній більшості наукових публікацій наводиться лише законодавча дефініція терміну «показання з чужих слів» поза здійсненням дослідження їх сутності та наведенням авторського визначення їх поняття. Це зумовило постановку як мети статті встановлення сутності показань з чужих слів шляхом окреслення та характеристики притаманних їм ознак і розкриття на цій основі поняття зазначеного процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні.

Вказано на значимість нормативного закріплення поняття показань з чужих слів у законодавчій і практичній площині. Із урахуванням законодавчої дефініції констатовано, що законодавець розглядає показання з чужих слів як різновид показань, у зв'язку з чим встановлення їх сутності потребує звернення до розкриття поняття показань за допомогою встановлення притаманних їм ознак.

Наведено нормативне визначення поняття показань та ознаки цього процесуального джерела доказів, що виокремлюються в доктрині кримінального процесу. Констатовано, що ознаки показань, з тими або іншими уточненнями, зумовленими вимогами норми частини 1 статті 97 КПК України і сформованою на її підставі судовою практикою, можуть бути покладені в основу визначення ознак показань з чужих слів.

Із урахуванням норм частини 1 статті 95 і частини 1 статті 97 КПК України виокремлено такі ознаки показань з чужих слів: 1) вони є фактичними даними (відомостями про факти), які надаються під час допиту особи; 2) вони надаються в усній, письмовій або іншій формі, в тому числі за допомогою засобів невербальної комунікації; 3) вони можуть бути надані свідком, потерпілим, хоча не виключається можливість їх надання підозрюваним, обвинуваченим; 4) вони ґрунтуються на поясненні іншої особи, тобто надаються щодо фактів та обставин кримінального провадження, які особа не сприймала особисто, а дізналася про них від іншої особи; 5) вони надаються щодо фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження.

На основі наведених ознак сформульовано авторське визначення цього процесуального джерела доказів, згідно з яким показання з чужих слів є відомостями, які надаються в усній, письмовій або іншій формі свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим щодо певних фактів та обставин кримінального провадження, про які йому стало відомо з пояснень інших осіб та які мають значення для цього кримінального провадження.

Ключові слова: докази, процесуальні джерела доказів, показання, показання з чужих слів.

Harkot D. Yu. THE ESSENCE OF HEARSAY AS A PROCEDURAL SOURCE OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The relevance of the topic of the article is due to the fact that in the vast majority of scientific publications only the legislative definition of the term «hearsay» is provided without any study of its essence and the author's definition of its concept. This has led to the aim of the article to establish the essence of hearsay by outlining and characterizing its inherent features and, on this basis, to disclose the concept of this procedural source of evidence in criminal proceedings.

The author emphasizes the importance of regulatory consolidation of the hearsay concept in the legislative and practical terms. Given the legislative definition, it is stated that the legislator considers hearsay evidence as a type of testimony, and therefore, establishing its essence requires referring to the disclosure of the concept of testimony by establishing its inherent features.

The author provides the statutory definition of the concept of testimony and the features of this procedural source of evidence which are distinguished in the criminal procedure doctrine. It is stated that the features of testimony, with certain clarifications stipulated by the requirements of Article 97(1) of the CPC of Ukraine and the case law formed on its basis, may be used as the basis for determining the features of hearsay.

Taking into account the provisions of Article 95(1) and Article 97(1) of the CPC of Ukraine, the following features of hearsay evidence are distinguished: 1) they are factual data (information about facts) provided during the interrogation of a person; 2) they are provided orally, in writing or in any other form, including through non-verbal communication; 3) they can be provided by a witness or victim, although the possibility of their provision by suspects or accused is not excluded; 4) they are based on the explanation of another person, i.e., they are provided regarding the facts and circumstances of the criminal proceedings that the person did not perceive personally but learned about them from another person; 5) they are provided regarding the facts and circumstances that are relevant to the criminal proceedings.

Based on the above features, the author formulates the author's own definition of this procedural source of evidence, according to which hearsay evidence is information provided orally, in writing or in any other form by a witness, victim, suspect, or accused person regarding certain facts and circumstances of criminal proceedings which he/she learned from the explanations of other persons and which are relevant to such criminal proceedings.

Key words: evidence, procedural sources of evidence, testimony, hearsay.

Постановка проблеми. Комплексне дослідження будь-якого правового явища є неможливим поза зверненням до розкриття його сутності, що

забезпечує, з одного боку, визначення внутрішнього змісту цього об'єкта наукового пізнання, а з іншого, – формулювання дефініції цього яви-

ща. Сутність правового явища характеризується за допомогою притаманних йому ознак – особливостей (властивостей) явища, які визначають подібність свого носія до інших об'єктів пізнання або відмінність від них та у своїй сукупності дозволяють відрізнити його від інших явищ [1, с. 445]. Кількість ознак, за допомогою яких характеризується правове явище, повинна бути достатньою для вичерпного розкриття його сутності, а найбільш визначальні з них підлягають використанню у визначенні його поняття. Як вказує О.В. Капліна, визначення терміну повинно містити основні, суттєві ознаки позначуваного ним поняття, необхідні й достатні для його ідентифікації і відмежування від інших термінів [2, с. 176]. Відповідно, розкриття сутності показань з чужих слів як об'єкта наукового пізнання доцільно здійснювати за допомогою притаманних їм ознак, сукупність яких, у свою чергу, дозволить визначити їх поняття.

Аналіз наукової літератури та не вирішені раніше питання. Теоретико-правові аспекти, пов'язані з визначенням поняття та правової природи показань з чужих слів, і практичні основи їх отримання, перевірки, оцінки і використання у кримінальному процесуальному доказуванні досліджували Т.В. Бабчинська, В.В. Вапнярчук, Л.В. Гаврилюк, В.В. Король, Г.Р. Крет, В.М. Лушпійенко, М.А. Погорецький, А.В. Панова, А.В. Пономаренко, Т.В. Садова, Н.В. Скідан, І.Л. Чупрікова, О.Г. Шило, М.Є. Шумило та інші вітчизняні вчені. Водночас, переважна більшість наукових розвідок проведена у практичній площині та стосується оцінки показань з чужих слів із точки зору їх допустимості і достовірності та, відповідно, можливості використання у кримінальному провадженні, а теоретико-правовим аспектам проблематики цього процесуального джерела доказів присвячені лише окремі праці. При цьому в переважній більшості наукових публікацій наводиться лише законодавча дефініція терміну «показання з чужих слів» поза здійсненням дослідження їх сутності та наведенням авторського визначення їх поняття.

Метою статті є встановлення сутності показань з чужих слів шляхом окреслення та характеристики притаманних їм ознак і розкриття на цій основі поняття зазначеного процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Нормативне визначення поняття показань з чужих слів закріплене у частині 1 статті 97 КПК України і відіграє вагомий роль у правовому регулюванні кримінальних процесуальних відносин, спрямованих на отримання, перевірку, оцінку та використання цього процесуального джерела доказів. Як відзначає О.Р. Дашковська, значення дефінітивних нормативних приписів у механізмі правового регулю-

вання полягає у забезпеченні єдності в розумінні й реалізації всіх велінь законодавця; підвищенні ступеня формалізації законодавства; формуванні понятійного апарату системи права; упровадженні в чинне законодавство нових результатів розвитку науки, відновленні теоретичної бази законодавства [3, с. 23]. У законодавчій площині нормативне закріплення поняття показань з чужих слів свідчить про прагнення законодавця забезпечити принцип юридичної визначеності як складову конституційного принципу верховенства права, адже одним з елементів юридичної визначеності, як наголошує Конституційний Суд України, є чіткість, зрозумілість, однозначність норм права (абзац 5 підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини рішення від 20.06.2019 р. № 6-р/2019) [4]. У практичній площині законодавча дефініція терміну «показання з чужих слів» спрямована на забезпечення сталості та єдності судової практики у частині розуміння показань з чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні.

Відповідно до частини 1 статті 97 КПК України, показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи [5]. Зміст цієї дефініції свідчить про те, що законодавець розглядає показання з чужих слів як різновид показань, а відповідно, норми статті 97 КПК України, які визначають їх поняття та врегульовують особливості отримання, що впливають на допустимість/недопустимість і достовірність/недостовірність показань з чужих слів, та можливість використання у кримінальному процесуальному доказуванні, є спеціальними по відношенню до норм статті 95 КПК України та інших, якими передбачено загальні положення, що стосуються поняття показань як процесуального джерела доказів, їх формування та використання. Тому встановлення сутності показань з чужих слів потребує звернення до розкриття поняття показань за допомогою встановлення притаманних їм ознак.

Згідно з частиною 1 статті 95 КПК України, показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [5]. Виходячи із законодавчої дефініції показань, О.Г. Шило виокремлює такі ознаки цього процесуального джерела доказів: 1) показання – це відомості, які надаються під час допиту (в усній або письмовій формі) (ознака, що стосується процесуальної форми отримання показань); 2) показання можуть бути надані підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом (ознака, що стосується суб'єкта

їх надання); 3) зв'язок відомостей, які складають зміст показань, з обставинами, що мають значення для кримінального провадження (ознака, що стосується змісту показань) [6, с. 152]. Наведені ознаки показань, з тими або іншими уточненнями, зумовленими вимогами норми частини 1 статті 97 КПК України і сформованою на її підставі судовою практикою, можуть бути покладені в основу визначення ознак показань з чужих слів.

Показання в частині 1 статті 95 КПК України характеризуються як відомості, що відповідає закладеній законодавцем у кримінальному процесуальному законі концепції, згідно з якою доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані (відомості про факти). Натомість, показання з чужих слів у частині 1 статті 97 КПК України визначаються як висловлювання. Із семантичної точки зору змістовне навантаження мовних одиниць «відомості» та «висловлювання» істотно відрізняється. Так, у сучасній українській мові під висловлюванням розуміють дію за значенням висловлювати – передавати словами (думки, почуття і т. ін.) [7, с. 151], а під відомостями (у відповідних значеннях) – повідомлення, вісті про кого-, що-небудь; певні факти, дані про кого-, що-небудь [7, с. 176]. Наведене семантичне значення свідчить про те, що слово «відомості» є більш широким, ніж «висловлювання», та відповідає понятійно-категоріальному апарату кримінального процесуального права.

Показання, відповідно до частини 1 статті 95 КПК України, можуть надаватися в усній або письмовій формі, а показання з чужих слів, згідно з частиною 1 статті 97 КПК України, – в усній, письмовій або іншій формі. У контексті частини 1 статті 97 КПК України під іншою формою, в якій можуть надаватися показання з чужих слів, доцільно розуміти засоби невербальної комунікації – рухи, жести (за винятком жестової мови, якою надають показання особи з фізіологічними вадами, що підлягають перекладу сурдоперекладом, залученим у порядку частини 1 статті 68 КПК України), міміку тощо, якщо вони відображають певне твердження.

Процесуальна форма отримання як показань, так і показань з чужих слів передбачає їх надання в ході допиту, порядок проведення якого під час досудового розслідування визначається статтями 224 – 227 КПК України, а судового розгляду – статтями 351 – 354 КПК України. Вербальна інформація, отримана внаслідок проведення інших процесуальних дій, зокрема пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту, не може визнаватися показаннями. Так, звертаючи увагу на неприпустимість визнання показаннями вербальної інформації, одержаної в ході проведення слідчого експерименту, об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду зазна-

чає, що у площині порушеного питання змістом показань як процесуального джерела доказів є лише відомості, повідомлені на допиті або одночасному допиті двох чи більше раніше допитаних осіб. Термін «показання» в контексті частини 4 статті 95 КПК України законодавець використовує для позначення відомостей, які надаються в судовому засіданні під час судового провадження. Правило, закріплене в цій нормі, має застосовуватися лише до відомостей, що відповідають ознакам показань як самостійному процесуальному джерелу доказів за вимогами статті 95 цього Кодексу. Якщо відомості повідомлено підозрюваним, обвинуваченим під час проведення інших процесуальних дій, то вони є складовим компонентом змісту документа як іншого окремого процесуального джерела доказів, зокрема протоколу слідчого експерименту, де фіксуються його хід та результати. Таким чином, спираючись на зміст кримінальних процесуальних норм, передбачених статтями 23, 84, 95, 99, 103 – 105, 240 КПК України, Об'єднана палата відзначає, що показання і протокол слідчого експерименту є окремими самостійними процесуальними джерелами доказів, які суд оцінює за правилами статті 94 КПК України (постанова від 24.09.2020 р. у справі № 740/3597/17) [8].

Частина 1 статті 95 КПК України прямо закріплює, що показання можуть бути надані підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим та експертом. Натомість, частина 1 статті 97 КПК України не наводить перелік учасників кримінального провадження, які можуть бути суб'єктом надання показань з чужих слів. Водночас, зі змісту цієї норми вбачається, що вони можуть бути надані лише свідком і потерпілим, хоча не виключається можливість їх надання підозрюваним, обвинуваченим. При цьому стосовно свідків законодавцем закріплюється виняток: з огляду на вимоги частини 7 статті 97 КПК України показання з чужих слів не можуть надаватися слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження [5].

У доктрині кримінального процесу спірним є питання про можливість надання показань з чужих слів неповнолітніми і малолітніми особами. Так, І.Л. Чупрікова звертає увагу на особливості отримання показань від цієї категорії осіб і вказує неможливість передбачити за таких умов, наскільки показання з чужих слів устами малолітньої чи неповнолітньої особи збережуть свій реальний зміст, чи не будуть такі показання піддані впливу власної фантазії допитуваного, на підставі чого доходить висновку, що необхідно або взагалі виключити з КПК України норму про мож-

ливість визнання допустимими показань з чужих слів, або хоча б внести до КПК України зміни, які виключають можливість визнання допустимими показань з чужих слів, якщо вони надаються малолітніми особами [9, с. 80]. І, навпаки, як відзначають Т.П. Бичок і Л.В. Омельчук, якщо відсутня відповідна заборона, то можна зробити висновок, що малолітні й неповнолітні особи можуть давати показання із чужих слів [10, с. 323]. На основі аналізу норми частини 7 статті 97 КПК України аналогічного висновку доходять Л.В. Гаврилюк та А.В. Пономаренко [11, с. 448]. Аналізуючи наведені підходи, потрібно вказати, що норми статті 97 України не містять заборони отримання показань від неповнолітніх і малолітніх осіб, у зв'язку з чим вони можуть бути допитані як під час досудового розслідування, так і в ході судового розгляду з обов'язковим дотриманням вимог статей 226, 227 і 354 КПК України.

Певні відмінності наявні в нормативному закріпленні зв'язку відомостей, які складають зміст відповідно показань і показань з чужих слів, з обставинами, що мають значення для кримінального провадження. Так, згідно з частиною 1 статті 95 КПК України, показання надаються щодо відомих допитуваній особі обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [5]. Наведена норма відображає належність відомостей, які становлять зміст показань з чужих слів, як однієї з процесуальних властивостей доказів і корелює зі статтею 85 КПК України, відповідно до якої належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [5].

У нормативному визначенні поняття показань з чужих слів пряма вказівка на їх значимість для встановлення обставин кримінального провадження, які становлять предмет доказування, відсутня. Натомість, як передбачає частина 1 статті 97 КПК України, показання з чужих слів надаються щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи [5]. Здійснюючи тлумачення норми частини 1 статті 97 КПК України, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду відзначає, що показанням із чужих слів буде твердження про існування певного факту, який особа не сприймала особисто, а дізналася про нього зі слів іншої особи. Для визначення того, чи є показання, в яких передаються висловлювання іншої особи, показаннями із чужих слів у значенні статті 97 КПК України, необхідно встановити, чи надаються або використовуються ці висловлювання іншої особи для доведення існування того фак-

ту, про який стверджується в цьому переданому висловлюванні. Показання, які містять висловлювання іншої особи, надані з іншою метою, наприклад, для доведення того, що інша особа висловилася саме так за певних обставин, не можуть вважатися показаннями із чужих слів відповідно до статті 97 КПК України, оскільки у такому разі вони є повідомленням про факт висловлювання, який свідок безпосередньо спостерігав (постанова від 15.06.2021 р. у справі № 727/8838/15-к) [12].

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що показання з чужих слів характеризуються такими ознаками: 1) вони є фактичними даними (відомостями про факти), які надаються під час допиту особи; 2) вони надаються в усній, письмовій або іншій формі, в тому числі за допомогою засобів невербальної комунікації; 3) вони можуть бути надані свідком, потерпілим, хоча не виключається можливість їх надання підозрюваним, обвинуваченим; 4) вони ґрунтуються на поясненні іншої особи, тобто надаються щодо фактів та обставин кримінального провадження, які особа не сприймала особисто, а дізналася про них від іншої особи; 5) вони надаються щодо фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Із урахуванням наведених ознак, показання з чужих слів є відомостями, які надаються в усній, письмовій або іншій формі свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим щодо певних фактів та обставин кримінального провадження, про які йому стало відомо з пояснень інших осіб та які мають значення для цього кримінального провадження.

Література

1. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (голова ред. кол.), Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов та ін. К.: Абрис, 2002. 742 с.
2. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: монографія. Х.: Право, 2008. 296 с.
3. Дашковська О. Правові дефініції як різновид нормативних приписів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 16–23.
4. Рішення Конституційного Суду України від 20.06.2019 р. № 6-р/2019 у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» (справа № 1-152/2019(3426/19)). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Шило О.Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 151–156.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

8. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20.09.2020 р. у справі № 740/3597/17 (провадження № 51-6070кмо19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91702552>.

9. Чупрікова І.Л. Допустимість доказів у світлі нового кримінального процесуального кодексу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2015. 191 с.

10. Омельчук Л.В., Бичок Т.П. Показання із чужих слів як процесуальне джерело доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 320–323.

11. Пономаренко А.В., Гаврилюк Л.В. Визнання показань із чужих слів доказом у кримінальному процесі України. У кн.: *Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law: collective monograph*. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. Р. 2. С. 438–454.

12. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15.06.2021 р. у справі № 727/8838/15-к (провадження № 51-1971км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98083482>.